

Skärtorsdagen

När evangelietexten hämtas från Johannes 13:1–17 har vi en riktig »fottvagningsstorsdag» (am, *Mundy Thursday*; jfr sv, »skära» i betydelsen rena). Denna dag gav oss *mandatum* (*novum*), det nya budet om ömsesidig kärlek (13:34) och vi fick det exemplifierat genom den fottvagnings Jesus gav lärjungarna i uppdrag att utföra (13:14f). Under olika former har denna sed tillämpats genom århundraden som en del av kyrkans sätt att högtidligt hålla stilla veckan. Symboliken var tillräckligt slående för att i folkmun ge den sitt namn. Det är fortfarande något vackert när det utförs på ett naturligt sätt – t ex bland människor i overall och sandaler. Bourgeoisins sätt att klä sig passar inte särskilt bra i detta sammanhang. Jag förmodar att Jesus och hans lärjungar knappast klädde upp sig i kavaj och slips när de skulle äta.

De tre texterna på skärtorsdagen breddar vår förståelse av nattvarden och dess relation till den judiska påskhögtiden. Den första texten ger oss »instiftelseorden» till judarnas påsk. Den andra texten de paulinska »instiftelseorden» till det han kallar Herrens måltid (*deipnon kyriakon*; en *deipnon* är huvudmåltiden på dagen eller en formell måltid, en banningsritual. Evangeliet ger oss »instiftelseorden» till en fottvagningsritual. Dessa ord uttalades vid en måltid som inte var någon påskmåltid och som inte hade något samband med att nattvarden instiftades. För att ytterligare bredda per-

spektivet och lägga mera till den rikedom av motiv som hör samman med kyrkans måltid, ska vi också ta med instruktionerna från Didache, kap 9 (Apostlarnas undervisning, ca 100–150 e Kr): »Vad gäller nattvarden (tacksägelsen), firar den (tacka) på följande sätt: Först för bågaren: 'Vi tackar dig, vår Fader, för ditt barn (eller: tjänare) Davids heliga vin, för det vin som du lär oss lära känna genom Jesus, ditt barn (eller: tjänare). Ära vare dig genom alla tider!' » Och angående det brutna brödet. » Vi tackar dig, vår Fader, för det liv och den kunskap du gav oss genom Jesus, ditt barn (eller: tjänare). Ära vare dig genom alla tider! – Som detta brutna bröd var utspritt över bergen och blev ett, när det samlades ihop, låt så din kyrka samlas från jordens ändar i ditt rike, ty äran och makten är dina genom Jesus Kristus för evigt» (se också Didaches bön efter nattvarden, kap 10). Studerar vi detta material kommer vi att se hur måltiden, kyrkans centrala kulhandling (jfr Apg 2:42, 46), blev en magnet som drog till sig många motiv. Vi kommer att se att måltiden »den natten då Herren Jesus blev förrädd» (1 Kor 11:23) aldrig var »den sista måltiden» utan en händelse som gav speciell innebörd åt den måltidsgemenskap som hade varit en del av deras liv som lärjungar. Den transcenderades i bespisningsundret, drogs in i påskens sfär, blev en måltid i längtan efter Kristi återkomst i ära, »till dess han kommer», och behöll och utvecklade även andra bibetydelser av kyrkans erfarenhet.

Joh 13:1–17 – Exeges

Den kvällsmåltid som här beskrivs är i själva verket inte en påskmåltid. I Johannes kronologi infaller långfredagen den dag då påskmåltiden äts på kvällen. Den måltid där Jesus visade sin orubbliga kärlek till lärjungarna (13:1) intogs alltså på kvällen innan (jfr 13:29, 18:28, 19:14, 31, 42). Det är möjligt att Johannes kronologi innehåller en medveten symbolik som söker framställa Jesu död som det slaktade »Guds Lamm som tar bort världens synd» även om påsk-lammen inte var ett syndaoffer (Joh 1:29, 36, 19:14, 36; påsk-lammen slaktades mitt på dagen). Olika försök att förklara Johannes kronologi med hjälp av en solkalender som

nu återfunnits i Qumran och kanske använts av en judisk sekt i motsats till Jerusalemens mänkaler, är inte övertygande i ljuset av Johannes tydliga intresse för symbolik. Johannes framställer ständigt Jesus som den sanna och fullständiga manifestationen av det som de judiska högtiderna firade (tex 7:2, 37ff; och 10:22ff).

Johannes eukaristiska lära är inte en del av hans passionshistoria utan återfinns i de utvidgade diskussionerna efter bespisningsundret (kap 6). Där finns en hänvisning till påskan (6:3) som troligtvis inte är ett senare tillägg eftersom Johannes så ofta använder sig av de judiska högtiderna som sammanhang för Jesu ord och gärningar (2:12, 23; 4:45; 5:1; 11:55 och de stycken till vilka hänvisats ovan). Men de följande 71 verserna har ingen hänsyftning på själva påskan. Den gammaltestamentliga bild som hör hit är snarare mannat i öknen (fr v 31f).

Den del som mest relaterar direkt till nattvarden är vv 51–59. Jesus är det sanna mannat från himlen som ger evigt liv. Han är det levande brödet som kommit ner från himlen. Han lär oss det nödvändiga i att äta av hans kött. Johannes intensifierar det sakramentala språket genom att tala om »kött» – inte »kropp» som i synoptikerna och hos Paulus. Likaså genom att använda ordet *trógó* (munnsa på, äta hörbart (tyska: *fressen*), 6:54ff; han använder till och med det ordet när han citerar Ps 41:10, i motsats till LXX *ho estión*, »han som åt», 13:18). Naturligtvis har hela denna diskussion också en metaforisk innebörd. Att äta köttet från himlen är att acceptera och tro (6:28f), men samtidigt finns det en entydig och antipsiritualistisk betoning av hur nödvändigt det är att delta i sakramenten.

Johannes nattvard är inte knuten till den natt då Jesus blev förrädd. Den instiftades inte under påskmältiden. Jesu sista måltid med lärjungarna fick sin karaktär av Jesu fina exempel på ödmjukhet och kärleksfullt tjänande: han tvättade lärjungarnas fötter. Hans avskedsgåva var det nya budet (13:34), den kärleksfulla undervisningen och avskedsbönen (kap 14–17).

Igen betonar Johannes att Jesus vet allt som ska hända och är medveten om sitt öde och sitt förhärlikgande (13:1, 3, 11, 18). Scenen påminner oss om hur Jesus i synoptikerna var-

nar för statusränkande (Luk 22:24–28; Mat 23:12; jfr Mat 10:24 par och Luk 12:37) men hos Johannes uttrycks denna undervisning i en faktisk handling som lärjungarna skulle upprepa.

Samtalet mellan Simon Petrus och Jesus (vv 6–11) är inte lätt att förstå. Varje tolkning kan bara vara ett försök. Johannes har ett så underbart sätt att röra sig på flera olika nivåer samtidigt. Rikedomerna i det han skriver ligger delvis i under- och övertonerna. Petrus första invändning är tydligt ämnad att signalera rollbytet mellan mästare och lärjungar, dvs temat i vv 13–17. Hans brist på förståelse påminner oss om Mark 8:32f par. Kanske visar samtalet på skillnaden mellan fottvagnings symbolik och dopet (verbet som betyder »han som har badat/tvagit sig», *louomai*, används om dopet i 1 Kor 6:11, Ef 5:26, Titus 3:5, Heb 10:22; *nipró*, »tvätta sig» används inte på detta sätt i NT). Om det är så, är fottvagningen en symbolisk handling genom vilken Jesus överför den ömsesidiga och tjänande kärlekens evangelium. Att vägra att ta emot det är att förneka Jesu sanna natur som den älskande mästaren. De redan renade (jfr Joh 15:3) behöver enbart acceptera och tillämpa denna kärlekens och tjänandets lag men utan den har de »ingen del» i Jesus (v 8).

2 Mos 12:1–44 – Exeges

Påskhögtiden är den stora befrielsefesten från slaveriet i Egypten. Den var början på vandringen till Sinai och mottagandet av Lagen som börjar med orden »Jag är Herren din Gud som har fört dig ut ur Egyptens land, ur träldomshuset ...» (2 Mos 20:2). Påskhögtiden firar att Israel skyddas i ett främmande land när Jahve »går fram» över husen under dommens natt. Det är en glädjefest men man äter »i hast», redo för avfärd. Det är den judiska fest som är starkast knuten till ett historiskt minne. Ett minne med ödesdigert betydelse.

Rötterna går ännu längre tillbaka, till nomadernas offerlamm. Efter att de blivit bofasta kom seden att offra lamm att höra samman med det jordbrukskande folkets högtid, det osrade brödets sju dagar (2 Mos 12:15; jfr Mark 14:1 par).

På Jesu tid var detta det stora tillfälle då man drog på pilgrimsfärd till Jerusalem (jfr Luk 2:41). I det judiska påsk-

frandet ingår en hoppfull bön som överlevt tusentals år av exil: »Nästa påsk i Jerusalem!»

När den kristna tron och den kristna historien vävdes samman med påskfirandet började ett ofta osmakligt kaptitel. De värsta formerna av antisemitism knöts till denna högtid. De mest förödande pogromerna iscensattes under stilla veckan, underblåsta av historien om Jesu sista påskhögtid i Jerusalem.

När vi läser 2 Mos 12 måste vi därför lyssna noggrant till påskens budskap i dess ursprungliga makt och skönhet. Också för en kristen, liksom för Jesus, har denna högtid sitt eget tydliga budskap. Enligt synoptikerna var den sista måltiden med Jesus en regelrätt påskmåltid. Den beskrivs inte i detalj utan tas bara för given. När Jesus använde detta tillfälle till att ge det profetiska tecknet på sin förestående död lade han till en ny dimension till påskhögtiden; han frantog inte påskan dess betydelse.

Det finns alltså mycket vishet och hopp om andlig förnyelse och en ny förståelse av vår (tacksamhets)skuld till judarna, när vi som kristna idag på nytt firar *seder* – påskmåltiden. Och om våra judiska vänner vill vara med oss och vi med dem i ett sådant påskfirande, trots nästan två tusen år av kristet förtal, då kan vi lova Gud tillsammans för hans befrielsegärningar under svåra tider.

1 Kor 11:17–32 (lång); 1 Kor 11:23–26 (kort) – Exegeses

Det kortare alternativet återger den paulinska formen av instiftelseorden följda av den paulinska betoningen av korset och fulländningens »ännu icke» (jfr exegesen för 1 Kor 1:18–25, ovan). Det är Paulus formuleringar, men båda motiven utgör en integrerad del av alla de tre synoptikernas berättelser: ». . . förrän den dag då jag dricker det nya vinet i Guds rike» (Mark 14:25 par; jfr också Luk 22:28–30).

Paulus presenterar sina instiftelseord som en tradition direkt auktoriserad av Herren. Medan de synoptiska evangelierna återger dessa ord med den sista kvällen och påskmåltiden som bakgrund, är Paulus form mera stiliserad med en mera perfekt parallellitet mellan brödet och bägaren. Det finns ingen hänvisning till påskan, bara till den natt då han

blev förrådd (grekisk imperfektum: hela kedjan av händelser ledde fram till detta) och Paulus tolkning använder sig inte heller av några speciella påskmotiv. Vad gäller detaljerna står han närmast Lukas form: detta är min kropp *för dig* – till äminnelse av mig. Denna bägare är det nya förbundet i mitt blod. Och han tog bägaren »efter att han ätit».

Läser vi hela stycket från början i v 17 och tar med också v 32–34, får vi hjälp att förstå det som är så viktigt för Paulus när han firar måltiden. I 1 Kor 10:14–22 ger detta framtida Paulus skillnaden mellan »Herrens bägare och bord» och »demonernas bägare och bord». Detta som ett svar på frågan om *delagande* i hedningarnas högtider.

Det avgörande ordet här är *koinōnia/koinōnos*, det ord som gett oss termen »kommunion». 1981 års översättning använder ordet »gemenskap» men Vulgata kom närmare när den översatte med *communicatio* och *participatio* för det finns inte någon hänsyftning på gemenskap mellan eller bland människor. Paulus använder aldrig termen *koinōnia* på detta sätt. Den handlar antingen om att dela i och dela det heliga – eller om insamlingen (Rom 15:26). Detsamma kan gälla Apg 2:42 där *koinōnia* kanske inte innebär den allmänna gemenskapen utan »kommunionen», dvs brödsbrytelsen (Vulgata skriver *et communione fractionis panis*, »och delagande i brödsbrytelsen»). Allt detta pekar i riktning mot att termen »kommunion» ursprungligen syftade till deltagandet i gudomliga handlingar och gudomlig makt. De svenska orden »gemenskap» och »delaktighet» användes för detta slags delagande och delande – liksom i välsignelsen »Nåd från vår Herre Jesus Kristus, kärlek från Gud och gemenskap (1917:delaktighet) från den heliga Anden åt alla» (2 Kor 13:13). För moderna läsare blev de horisontella och sociala bibeldelarna till dessa ord överväldigande, och sköt ofta den primära innebörden åt sidan: det sakramental deltagandet i, och delandet av Herren och hans gåvor.

I 1 Kor 11 har emellertid Paulus anledning att på sitt eget sätt uttrycka konsekvenserna för gemenskapen av detta heliga deltagande. Han gör det genom att reflektera inte över orden »gemenskap/delaktighet» utan över innebörden i Kristus som kropp (*sōma*).

Korinthierna tog kanske inte detta problem riktigt på allvar. Paulus bild är tydlig. De som kom tidigt till den gemensamma måltiden med sin medhavda mat började äta innan alla hade kommit. Kanske kunde inte tjänarna och slaverna komma förrän ganska sent. Inte heller kunde de ta med sig mat, för det skulle vara stöld. Detta är det problem vi kan sluta oss till av Paulus praktiska råd: vänta på varandra, om ni är så hungrika så ät en smörgås hemma innan ni går (vv 33f, jfr v 22). Men för Paulus är detta dåliga beteendet inte någon obetydlig sak. Han ser det som en dödssynd mot Kristi kropp: de känner inte igen kroppen (v 29; jfr 12:12, 27), dvs kyrkans sanna natur. De har inte förstått vad Herrens måltid handlar om utan får den att verka som en självisk måltid där man inte delar med de fattiga. Därigenom »visar de förakt för kyrkan» (vv 21f).

Det är denna mycket specifika situation som föranleder Paulus att påminna dem om insittelseorden. För måltiden är en helig högtid. Den är den akt genom vilken de blir ett med Kristi kropp och blod och det nya förbundet upprättas. Det är minnet av Herrens offer. Att fira denna måltid utan att visa en total gemenskap är att fira den på ett ovärdigt sätt. Det är ett helgerån med förfärliga konsekvenser. Det ligger en varning i att några är sjuka och några har dött, och om inte korinthierna ångrar sig fort kommer de att stå inför en slutlig fördömelse (vv 30–32). Så allvarligt är det.

I sakramental teologisk historia har detta stycke och speciellt vv 27–29 spelat en avgörande roll. När uppmärksamheten allmer riktades mot elementen (brödet och vinet/blodet och kroppen) bidrog dessa ord till en allmer preciserad spekulativ om verklig närvaro, transsubstantiation, etc. De har också lett till slutet nattvardsbord så att ingen skulle äta eller dricka förbannelse på sig genom att inte ha den rätta tolkningen av elementens natur och Herrens närvaro. Mycken fruktan och mycken ömsesidig misstro har skapats bland och mellan kristna på grund av dessa verser.

Ett noggrant studium av 1 Kor 11 hjälper oss att förstå den ursprungliga innebörden som var något helt annat. Paulus insåg att det måste finnas olika åsikter inom kyrkan men det är i sig ingen anledning till schism (vv 18–19, jfr

kap 3, där vi uppmannas att lämna beslutet om vad som ytterst är samning till Herren och den yttersta domen; jfr 4:4–5). Vid Herrens måltid är alla handlingar som diskriminerar en broder eller en syster – och speciellt de fattiga – syndernas synd. Mot bakgrund av alla spekulationer om nattvarens element ser vi också att Paulus följer den tidiga traditionen att alltid tala om »brödet och bägaren», aldrig om »brödet och vinet». Det är ett tecken på att hans uppmärksamhet är riktad mot själva den sakramental handlingen, inte dess element i övernaturlig betydelse.

Ett liknande samband mellan Herrens nattvard och enheten i gemenskapen finns i de ursprungliga orden i Herrens bön (i Matt 6:11–12 par): bönen om bröd handlar om den eskatologiska måltiden – »brödet för dagen som kommer» (*epiousios*). Denna bön följs omedelbart av bönen om förlåtelse för vad vi har gjort fel mot våra bröder och systrar, och försäkran om att vi har förlåtit dem som har gjort fel mot oss. Vi lägger märke till att dessa två böner (om nattvardsmåltidens bröd och om ömsesidig förlåtelse) är de enda som binds samman av ett »och». Kan det vara tydligare: nattvarden är till för hela den ömsesidigt förlåtna gemenskapen som Paulus säger i 1 Kor 11.

Homiletiska anteckningar till skärtorsdagen

Vare sig skriftläsning eller predikan, meditation eller reflektion kan eller bör få överskugga den kristna kyrkans centrala akt denna dag: nattvarden placerad i detta sammanhang – natten då han blev förrådd och överlämnad (det grekiska ordet *paradidomi* betyder bådadera) till Stora rådet. Men våra exegetiska observationer har pekat på en betydligt vidare innebörd och fler motiv än det vi vanligen associerar med den sista måltiden sedd som ämnelsesmåltid. Allt detta hör inte bara till skärtorsdagen, utan har betydelse varje gång vi firar nattvard. Den här dagen skulle alltså kunna bli en hjälp till förnyelse och ett berikande av nattvardslivet i våra kyrkor, sinnen, själar och vår föreställningsvärld.

Ordet »förnyelse» får en särskild innebörd om vi tänker på de tre texterna framför oss. Vi skulle kunna föreslå temat »När Gud gör allting nytt». Där finns det *nya* budet om kärlek som gav den här dagen sitt namn. Där finns påsk-

högtiden, till vilken lades den *nya* dimensionen av Jesu bruna kropp och utgjutna blod, det *nya* förbundet. Där finns längtan till hans återkomst i ära, dvs när han ska dricka det *på nytt* med oss i sin faders rike (Matt 26:29). Där finns det *nya* mysteriet med hans kropp som ligger bakom Paulus uppmaning att dela allt mellan alla bröder och systar, som delar (*melé*, lemmar) av varandra i Kristus. Där finns den ursprungliga påskhögtiden (*Passover*) den natt då de gav sig iväg från Egypten, och det osyrade brödet, symbolen för det *nya*, renat från all gammal surdeg (jfr 1 Kor 5:7). Båda dessa högtider hade sina rötter i ett avlägset för-gånget med nomad- och jordbruksriter, men de fick *ny* innebörd av Guds mäktiga handlande genom Moses. Det blev en högtid som firar överlevnad och befrielse i det för-gångna, nu och i framtiden, helgade genom befrielsen från slaveriet i Egypten. För vad Gud en gång har gjort visar oss vad han kan göra om igen genom förryande handlingar när han så vill.

Som det nya förbundets folk med ett nytt testamente i våra Biblar, bör vi vara medvetna om vad det innebär att Gud gör nya ting eller snarare, gör ting nya.

Tänk på det nya budet »att ni ska älska varandra» (Joh 13:34). Som det sägs i 1 Joh 2:7 är det ett gammalt bud. Det är inte nytt i betydelsen av att det aldrig har funnits där för-ut. Det finns där tydligt i GT och det var en av huvudpunkterna i all judisk katekism (jfr Matt 22:39 par). Men det blir förnyat. Det intensifieras och tillskrivs ny vikt när Gud gör sin kärleksinvestering i Kristus. Den fulla texten lyder: »... att ni skall älska varandra. Så som jag har älskat er skall också ni älska varandra».

Och så är det med alla dessa »nya ting». De är inte nya på det sätt som uppfinningar eller idéer kan vara nya. De är gamla ting som gjorts nya. Guds nåd när han befriade Israel från Egypten den natt de förstödda slaktades, och Guds nåd när han offerar sin förstfödde son Jesus, är samma nåd, så som han är densamme och ende Guden.

I vårt evangelium för skärtorsdagen uttrycks denna nya intensitet, denna höga »volt» av kärlek, genom förtvagningen. Det är ett heligt ombyte av roller mellan mästare och tjänare, lärare och lärjungar. Kärlek är inte en känsla

utan ett rollbyte, en förändring i livsstil i den kristna gemenskapen och i samhället. När han reflekterar över enheten i Kristi kropp tydliggör Paulus denna tolkning i sin skarpa kritik mot måltiden i Korinth.

Av honom lär vi oss att denna måltid kräver det han senare i samma brev kallar kärlek. Återigen inne kärlek som en känsla av värme i hjärtat, utan som en praktisk och institutionaliserad omsorg om andra eftersom också de är en del av kyrkan – oavsett hur olika deras gåvor är. Synden som är större än all annan synd i kyrkan och framför allt i samband med nattvardsmåltiden är diskriminering: rasistisk, social, andlig eller vad det vara må.

På skärtorsdagen, på den förryade måltidens och den gudomliga kärlekens och gemenskapens dag, måste vi se på hur vi har förvånat och förstört denna kärlek. Hur kunde det bli så? Många gånger därför att vi hörde orden, och ville göra kyrkan till en älskande gemenskap men på vårt eget icke genuina sätt. Vi trodde att kärlek var motsatsen till konflikter och delade meningar. Vi log och försökte känna oss vänliga och älskande i kyrkan. Vi ville ha *känslan* av kärlek också för vår PRs skull. Vi är rädda för konflikter och för dem som ställer svåra frågor som kan splittra kyrkan och förstöra vår hemgjorda bild av kärleken. Eller också gör vi vår gemenskap så enhetlig (socialt, rasistiskt, teologiskt) att vi kan få ha vår känsla av kärlek i fred.

Men Paulus säger att det naturligtvis måste finnas skillnader och åsiktskonflikter – vilket det förvisso fanns i Korinth – men inga schismer. För kärlek mäts inte i känsla utan i hur mycket spänning den står ut med. Paulus modell av kärlek är: ju mer kärlek desto större mångfald.

Budskapet är detta: när vi firar nattvard för Kristus oss samman med människor som vi aldrig skulle välja om vi fick skapa vår egen kärleksgemenskap med likasinnade människor. Det enda som för oss samman är vårt gemensamma deltagande i Kristi gåva, vårt gemensamma behov av honom, vårt gemensamma behov av att hålla ihop medan vi väntar på förlösning och befrielse.

Och om det är sant att också Judas var där tillsammans med dem, med vilken rätt kan vi dra skiljelinjer och sätta upp våra gränser?